Jaume Mensa i Valls
Universitat Autònoma de Barcelona – Institut d'Estudis Catalans
Jaume.Mensa@uab.cat
ORCID: 0000-0002-3750-1226

LA CRÍTICA DE HENRY OF HARCLAY AL CÀLCUL APOCALÍPTIC D'ARNAU DE VILANOVA*

Henry of Harclay's Critique of Arnau de Vilanova's Apocalyptic Calculation

Resum: El canceller de la Universitat d'Oxford Henry of Harclay, l'any 1313, va dedicar bona part de la qüestió *Utrum astrologi vel quicumque calculatores possint probare 2^{m} adventum Christi* (*Quaestio I*, de les *Ordinary Questions*), a refutar el càlcul apocalíptic que Arnau de Vilanova (*Arnaldus de Novavilla, medicus de Montepessulano*) divulgà a París l'any 1300, és a dir, el *Tractatus de tempore adventus Antichristi*. Harclay qualificà el càlcul apocalíptic arnaldià d'herètic i d'irracional, i de procedència jueva (Arnau de Vilanova seria un criptojueu). Certament, el càlcul arnaldià és documentat en fonts jueves anteriors o contemporànies, però no hi ha cap raó per afirmar que Arnau de Vilanova fos un criptojueu. Henry of Harclay no justifica les seves dues principals acusacions.

La reacció de Harclay confirma l'interès que despertà la proposta apocalíptica arnaldiana: a més de les respostes immediates dels teòlegs de París (Joan de París, Pere Cros d'Alvèrnia) o de les imminents dels teòlegs catalans i occitans: Bernat de Puigcercós, Joan Vigorós, Martín de Ateca, altres professors i autors de renom (Nicolau de Lira, Guiu Terrena i Henry of Harclay) dedicaren algun escrit a discutir la proposta apocalíptica arnaldiana.

Mots clau: Henry of Harclay, Arnau de Vilanova, càlcul apocalíptic, *De adventu Antichristi*, judaisme.

Abstract: In 1313, Henry of Harclay, Chancellor of Oxford University, devoted a significant part of his question *Utrum astrologi vel quicumque calculatores possare probare 2^{m} adventum Christi* (*Ordinary Questions*, Q. 1) to refuting the apocalyptic calculation Arnald of Villanova (*Arnaldus de Novavilla, medicus de Montepessulano*) had made known at Paris in 1300, namely, the *Tractatus de tempore adventus Antichristi*. Harclay described Arnald's apocalyptic calculation as being heretical and irrational, not to mention of Jewish origin (Arnald of Villanova would, in this sense, be a crypto-Jew). Arnald's calculation is certainly documented in earlier and contemporary Jewish sources, but there was no reason to claim that he was a crypto-Jew. Henry of Harclay failed to substantiate either of his chief accusations.

* Aquest article és resultat del projecte de recerca *Arnau de Vilanova Digital*, PID2019-104308GB-I00 (Ministerio de Ciencia e Innovación).

Harclay's question confirms the interest aroused by Arnald's apocalyptic suggestion: in addition to the immediate reactions of Parisian theologians (John of Paris, Peter of Auvergne) and those shortly to be expressed by Catalan and Occitan such, namely, Bernat de Puigcercós, Jean Vigoreux and Martín de Ateca, other renowned professors and authors (Nicholas of Lyra, Guido Terrena and Henry of Harclay) devoted some of their written texts to the discussion of Arnald's apocalyptic suggestion.

Keywords: Henry of Harclay, Arnald of Vilanova, apocalyptic calculation, *De adventu Antichristi*, Judaism.

1. Introducció

El 12 d'octubre de 1300, a París, Arnau de Vilanova refusava davant el bisbe la condemna inquisitorial de l'anunci apocalíptic del *De adventu Antichristi* per temerari i apel·lava al papa Bonifaci VIII. Efectivament, Arnau de Vilanova havia lliurat un exemplar del seu *De adventu Antichristi* al canceller de la Universitat, aquest l'havia fet conèixer als teòlegs i alguns mestres el varen denunciar davant el bisbe. És ben sabut que l'anunci d'Arnau de Vilanova va aixecar una gran polseguera ja a París, però també després. A més dels escrits arnaldians, d'aquella polèmica ens han pervingut una bona colla de qüestions o opuscles de teòlegs contemporanis: Pere d'Alvèrnia, Joan de París, Nicolau de Lira, Guiu Terrena, Agostino d'Ancona o Henry of Harclay.

Henry of Harclay era estudiant de teologia a París quan Arnau de Vilanova hi va divulgar el seu tractat, fou empresonat, jutjat i condemnat.[1] Més tard, essent canceller de la Universitat d'Oxford, l'any 1313, Henry of Harclay va esmerçar bona part de la qüestió *Utrum astrologi vel quicumque calculatores possint provare 2^m^ adventum Christi* a Arnau de Vilanova. En realitat, Harclay dedica unes pàgines a exposar explícitament i refutar el càlcul apocalíptic arnaldià; i unes altres més indirectes, en les quals analitza l'opinió dels jueus i acusa Arnau de Vilanova d'ésser un criptojueu que adapta les previsions messiàniques jueves al context cristià. Feia dos anys que Arnau de Vilanova havia mort. El canceller d'Oxford qualifica el càlcul arnaldià d'herètic.

L'objectiu principal d'aquestes nostres pàgines consisteix a analitzar la informació que Henry of Harclay ofereix sobre Arnau de Vilanova. En l'apar-

1. Sobre Henry of Harclay, vegeu: John T. Slotemaker, «Henry Harclay», dins Henrik Lagerlund (ed.), *Encyclopedia of Medieval Philosophy. Philosophy between 500 and 1500*, Dordrecht – Heidelberg – Londres – Nova York, 2011, 458-460; Stephen F. Brown, «Henry Harclay (*ca*. 1270-1317)», dins Stephen F. Brown – Juan Carlos Flores (eds), *Historical Dictionary of Medieval Philosophy and Theology*, Lanham (Md), Scarecrow Press 2007, 138-139; Mark Gerald Henninger, «Henry of Harclay», dins Jorge J. E. Gracia – Timothy B. Noone (eds.), *A Companion to Philosophy in the Middle Ages* (Blackwell Companions to Philosophy, 24), Oxford, Blackwell 2003, 305-313; i Tobias Hoffmann, «Henry of Harclay», dins Claude Gauvard – Alain de Libera – Michel Zink (eds.), *Dictionnaire du Moyen Âge* (Quadrige, 386), París, PUF 2002, 662-663.

tat següent (II. *Henry of Harclay: exposició i crítica del càlcul arnaldià sobre la vinguda de l'Anticrist*), seguint el mateix fil conductor de la qüestió de Harclay, exposarem el resum que l'autor anglès fa del càlcul arnaldià i, tot seguit, la seva crítica. I tornarem a fer el mateix amb la que Harclay anomena l'opinió dels jueus, opinió que, en el fons, per a ell, és la mateixa que la del metge català. En un tercer apartat (III. *Anàlisi de les informacions sobre Arnau de Vilanova*), sistematitzarem, examinarem i valorarem les dades que l'autor anglès ofereix sobre el metge català. En el darrer apartat aplegarem les principals conclusions.

2. Henry of Harclay: exposició i crítica del càlcul arnaldià sobre la vinguda de l'Anticrist

La qüestió *Utrum astrologi vel quicumque calculatores possint provare 2m adventum Christi* és la primera de les *Quaestiones ordinariae*.[2] Encapçala la quëstió un breu *videtur*, amb dues autoritats extretes de l'Evangeli de Marc. La positiva és Mc XIII,24-25: «In diebus illis [...] sol contenebrabitur et luna non dabit splendorem suum et stellae de caelo erunt decidentes»; així, doncs, aquell temps podria ser conegut pels astròlegs. La negativa és Mc XIII,32: «De die illa et hora nemo scit neque angeli neque Filius».[3] Tot seguit Harclay divideix la qüestió en tres articles: en el primer es pregunta si la segona vinguda de Jesucrist pot ésser coneguda per la teologia, en el segon, per la poesia, i en el tercer, per la filosofia o l'astrologia. Pel que fa al primer article, Harclay procedeix de la manera següent:[4]

> quia immediate ante Christi adventum secundum veniet Antichristus, dicendum est de adventu Antichristi. Nam hoc ostenso, iam patebit adventus Christi secundo quo venturus est ad iudicium. Dicendum est igitur primo quod Antichristus veniet, et 2º utrum determinatum tempus adventus sui poterit per Scripturam Sanctam probari.

2. Cf. Henry of Harclay, *Ordinary Questions, I-XIV*. Edited by Mark G. Henninger. English translation by Raymond Edwards & Mark G. Henninger (Auctores Britannici Medii Aevi, XVII), Nova York, Oxford University Press – The British Academy 2008, 1-77. Anteriorment, havia estat editada per Franz Pelster, «Die Quaestio Heinrichs von Harclay über die zweite Ankunft Christi und die Erwartung des baldigen Weltendes zu Anfang des XIV. Jahrhunderts», *Archivio Italiano per la Storia della Pietà*, 1 (1951), 25-82.

En el volum de Gian Luca Potestà – Marco Rizzi, *L'Anticristo*, III: *La scienza della fine*, Roma – Milà, Fondazione Lorenzo Valla – Mondadori 2019, 215-233, hom trobarà bona part del text llatí de Harclay dedicat a Arnau de Vilanova amb la traducció a l'italià, precedit d'una introducció i notes (471-473).

3. Aquest *videtur* introductori el trobem a Harclay, *Utrum astrologi*, § 1-3, 4. L'autoritat favorable en el § 1 i la contrària en el § 2.

4. El primer article és exposat a Harclay, *Utrum astrologi*, § 4-72, 4-54. El text citat és del § 4, 4.

Després de constatar per diverses autoritats del Nou Testament (2 Thes II, 3-4, Apocalipsi) i de l'Antic Testament (Gn XLIX,16-18, Daniel), «quod Antichristus veniet in fine mundi»,[5] Harclay es pregunta si es pot saber per l'Escriptura quan vindrà. I adverteix: «Et hic est silva magna opinionum et varia allegatio auctoritatum».[6] Tot seguit examina les opinions d'Apol·linar, de Metodi, d'Arnau de Vilanova, dels jueus i de Joan de París i d'alguns sants. En l'article segon, examina els vaticinis dels «poetes»: Joaquim de Fiore, Ovidi, Alexander Neckam, la Sibylla Erythrea, Hildegarda de Bingen, Esdras l'escriba.[7] I en el tercer, les dels astròlegs: Abumasar, Ptolemeu, Albatengni.[8] La conclusió és sempre la mateixa: els darrers temps no poden ésser coneguts prèviament de cap manera. Per als cristians, seguint Agustí d'Hipona, és millor no tenir cap coneixement previ d'aquests temps, «ut caveatur malum futurum».[9]

2.1. *Exposició de l'opinió d'Arnau de Vilanova sobre la vinguda de l'Anticrist*

A nosaltres ens interessen, doncs, particularment les pàgines que Harclay dedica explícitament a Arnau de Vilanova, però també les que tracten del càlcul jueu.[10] Mestre Arnau, anomenat per Harclay «magister Arnaldus de Novavilla, medicus de Montepessulano», «asseruit Antichristum futurum infra annos 76 ab anno incarnationis 1300, quo anno fuit Parisius et istam opinionem vulgavit».[11]

El punt de partida d'Arnau de Vilanova és Daniel XII,11: «A tempore cum ablatum fuerit iuge sacrificium et posita fuerit abhominatio in desolationem dies 1.290». El «iuge sacrificium» fou abolit per Titus i Vespasià 42 anys després de la passió de Crist (any 33): així, doncs, la destrucció del temple va tenir lloc 75 anys «ab incarnatione Domini». Com que a partir d'aquest moment els jueus no podien habitar Terra Santa ni oferir el sacrifici, va cessar el «iuge sacrificium». A aquesta data, s'hi han de sumar els 1.290 dies de Daniel. Aquestes 'dies', però, d'acord amb Ez IV,6b,[12] s'han d'entendre com a

5. Harclay, *Utrum astrologi*, § 14, 10.
6. *Ibid.*, § 15, 12.
7. *Ibid.*, § 73-89, 54-68.
8. *Ibid.*, § 90-104, 68-76.
9. *Ibid.*, § 32, 24.
10. Cf., respectivament, Harclay, *Utrum astrologi*, § 21-34, 16-24; i § 35-39, 24-28. Sobre aquestes pàgines de Harclay dedicades a Arnau de Vilanova, vegeu: Pelster, «Die Quaestio Heinrichs von Harclay», 25-52; Manfred Gerwing, *Vom Ender der Zeit. Der Traktat des Arnald von Villanova über die Ankunft des Antichrist in der akademischen Auseinandersetzung zu Beginn des 14. Jahrhunderts* (Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters. Neue Folge, 45), Münster, Aschendorff Verlag 1996, 539-580. Cf. també Potestà – Rizzi, *L'Anticristo*, III, 215-217 i 471-473.
11. Harclay, *Utrum astrologi*, § 21, 16.
12. Ez IV,6b: «diem pro anno, diem, inquam, pro anno, dedi tibi».

'anys', de tal manera que obtenim l'any 1365. En realitat, però, la destrucció total del temple no és la que fou portada a terme en temps de Titus i Vespasià, sinó la d'«Elieum Aduanum», entre 6 i 10 anys després, quan no va quedar pedra sobre pedra.[13] Sumant, doncs, aquests 10 anys als anteriors obtenim la data de 1375.[14]

Si d'acord amb tots els sants comentaristes, algú argumentés que aquells 1.290 dies es refereixen al temps que ha de durar la persecució de l'Anticrist, és a dir, tres anys i mig (el «tempus et tempora et dimidium temporis» de Daniel VII,25; XII,7),[15] aquest mestre [Arnau de Vilanova] respon que els 1.290 dies, si s'interpreten com a dies usuals, no fan tres anys i mig justos, sinó que el resultat sobrepassa aquesta quantitat en tretze dies.[16]

---

13. Sembla que Harclay es refereix a Publius Aelius Hadrianus, emperador que va dedicar el Temple a Júpiter. En aquest cas, però, hi hauria una inexactitud històrica, perquè Aelius Adrià fou emperador entre els anys 117-138 dC. En realitat, Arnau de Vilanova no esmenta cap «Elieus Aduanus». Pel que fa als anys que cal sumar a la data de la destrucció portada a terme en temps de Titus i Vespasià, cf. *De tempore adventus Antichristi*, ed. Perarnau (Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia, V), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Facultat de Teologia de Catalunya 2014, 208-213, lín. 647-720. Potestà – Rizzi, *L'Anticristo*, 471-472, nota 5, fan aquesta precisió: «La lezione "per Elieum Aduanum per 6 uel 10 annos" riportata nell'edizione [cf. Harclay, *Utrum astrologi*, § 21, 18] non dà senso e come tale va considerata errata. Si è dunque imposta la correzione "per Elieum Adrianum per 60 annos", in quanto il testo non può che alludere alla definitiva distruzione di Gerusaleme avvenuta nel 135 ad opera dell'imperatore Adriano [...]». Dins Potestà – Rizzi, *L'Anticristo*, 165-183 (amb notes, 460-467), hom trobarà el text llatí amb traducció italiana dels textos del *De tempore* relatius al càlcul apocalíptic.

14. Harclay, *Utrum astrologi*, § 21, 16-18. Cf. *De tempore*, ed. Perarnau, 211, lín. 685-692: «Constat autem quod omnino amiserunt possessionem illius terre post euersionem Ierusalem, quod secundum *Danielem* uidetur contigisse quarto anno post, in eo quod dicit: "Confirmabit autem pactum multis ebdomada una" [Dan IX,27], nam, siue referantur hec uerba ad Christum, siue ad populum et ducem predictum, nichilominus dicit quod post euersionem defecerit hosta et sacrificium in medio hebdomade, id est, in medio septem annorum, sic enim ante locutus fuerat de ebdomadis, medium autem septem annorum sunt tres anni et dimidius».

El recompte dels anys de la vinguda de l'Anticrist en el *De tempore*, com veurem en l'apartat següent, presenta certs problemes. Concretament, pel que fa a la data de la seva vinguda, els manuscrits no coincideixen entre ells, i algun còdex ha estat corregit, però, dos dels testimonis més antics, el de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, Borgh. 205, i el de París, Bibliothèque Nationale, lat. 3708, ofereixen la mateixa data que indica Henry of Harclay.

15. Harclay, *Utrum astrologi*, § 22, 18.

16. Harclay, *Utrum astrologi*, § 23, 18. En realitat no trobem en el *De tempore adventus Antichristi* aquesta indicació de Harclay referida als 1.290 dies. Efectivament, això sí, «ut supra patuit, quod Daniel sub nomine dierum dat intelligere annos et non dies usuales» (ed. Perarnau, 216, lín. 746-747). Anteriorment, i també referida als 1.290 dies, llegim (ed. Perarnau, 208, lín. 651-652) l'afirmació següent: «Et hic sicut supra, per diem annus intelligitur». I més anteriorment, però ara en referència als 2.300 dies de Daniel VIII,14, Arnau explica (ed. Perarnau, 206-207, lín. 619-621) «quod per dies non intellexit dies usuales, nam duo milia trescenti dies usuales non faciunt nisi sex annos et centum et decem dies» (i aquest càlcul no faria sentit).

Arnau de Vilanova també va al·legar el càlcul de la Sibil·la Eritrea, coincident amb l'anterior.[17] Tres anys després del 1300 començaran a produir-se cinc esdeveniments, cadascun separat del següent per vint-i-quatre anys: l'expedició a Sicília, la unió de l'Església llatina amb la grega, l'extermini dels bàrbars, la vinguda de l'Anticrist i, finalment, la [segona] vinguda de Crist: «Ergo post 75 annos ab anno Domini 1300 veniet Antichristus».[18]

Aquest mestre va afegir diverses raons per confirmar aquesta interpretació,[19] una de les quals fa: de la mateixa manera que per la profecia de Daniel (Dan IX,21-27) pogué ésser coneguda la primera vinguda de Crist, per la profecia de Daniel (Dan XII,11) també es podrà conèixer la segona.[20] Una altra raó: és útil conèixer la vinguda de l'Anticrist, «ut per hoc homines terreantur». És necessari «amare caelestia et contempnere temporalia»;[21] i els prelats estan fent el contrari.[22]

Si contra aquest càlcul hom al·lega les paraules que Jesús de Natzaret adreçà als apòstols: «Non est vestrum nosse tempora vel momenta quae Pater posuit in sua potestate» (Act I,7) i argumenta que aquells temps, segons Mt XXIV,36 i Mc XIII,32, no els coneixerà ningú a no ser que els el reveli el Pare, mestre Arnau respon que els apòstols «non erant adhuc inspirati», però que, en canvi, ell sí que «fuit inspiratus, ut dixit, et bene novit».[23]

---

17. Harclay, *Utrum astrologi*, § 23-24, 18-20. Cf. *De tempore adventus Antichristi*, ed. Perarnau, 219-223, lín. 806-842.

18. *Ibid.*, § 24, 20.

19. *Ibid.*, § 25, 20.

20. Arnaldus de Villanova, *De tempore*, ed. Perarnau, 228, lín. 933-937: «Constat autem quod a Deo sunt reuelata populo fideli tempora plurium euentuum, sicut tempuus primi aduentus Christi et tempus passionis Ipsius, ut patet *Danielis* nono, et etiam tempus aduentus Antichristi, sicut patet duodecimo eiusdem: reuelatio enim istorum et expediebat Ecclesie generaliter et decebat doctrinam diuinam». I tot segut, 229-231, lín. 938-981; i 231-233, lín. 982-1009, explica l'analogia. Notem que aquesta 'raó' ja no forma part del *De adventu Antichristi*, sinó de la resposta a les objeccions als teòlegs de París.

21. Arnaldus de Villanova, *De tempore*, ed. Perarnau, 218, lín. 780-783: «Et quanto speculatores Ecclesie prenunciabunt ultima tempora seculi esse uiciniora, tanto efficacius retrahent homines ab amore istius mundi et eos inducent facilius ad amplexum religionis catholice, qui est finis proximus christiane doctrine».

22. Harclay, *Utrum astrologi*, § 25, 20. Cf. lín. 220 i 221. Es refereix Harclay a aquest fragment?: «Sed rationabiliter quis poterit opinari quod illa uox non erit eis terribilis, licet *Philosophus* dixerit ultimum terribilium esse mortem, nam cursus eius communis est et usitatus et mala que consueta sunt non timentur, vnde et in consistorio Romanorum, qui ad prelationes aspirant, obiectiones criminum non uerentur, nam antiquus usus obiciendi crimina timorem excludit confusionis quemadmodum accidit publice meretrici. Et ideo, tam isti quam illi, sicut meretrix, se propalant absque freno erubescentie uel timoris» (*De tempore*, ed. Perarnau, 184, lín. 252-260).

23. Harclay, *Utrum astrologi*, § 26-27, 20. Els textos citats són extrets de les línies 229 i 231 (ambdues del § 27). Cf. Arnaldi de Villanova, *De tempore*, ed. Perarnau, 204-205, lín. 572-590. Harclay en exposar la resposta d'Arnau de Vilanova afirma que el metge català va citar les paraules d'Actes I,8. En realitat, però, aquest verset no és citat en tot el *De tempore*.

Si hom addueix contra aquest càlcul les paraules de Daniel XII,9-10 («Vade Daniel, quia clausit sunt ei signati sermones usque ad tempus praefinitum»), Vilanova respon: «Impii impie agent neque intellegent omnes impii, porro docti intellegent». Per tant, els doctes poden conèixer els temps finals.[24]

Aquesta opinió és expressada «in quodam libello» que conté altres afirmacions absurdes i herètiques.[25]

2.2. *Valoració de l'opinió d'Arnau de Vilanova*

Com tota exposició que pretén pronosticar un temps concret per a la [segona] vinguda de Crist, aquesta opinió és herètica. A més, és màximament irracional per moltes raons, ja que interpreta l'autoritat de Daniel prenent els dies com a anys; la qual cosa pot ésser reprovada amb la mateixa facilitat amb què és acceptada. No hi ha cap raó per acceptar-la; Jeroni i tots els sants afirmen que els 1.290 dies del profeta Daniel es refereixen a la duració de la persecució de l'Anticrist.[26]

Pel que fa a l'argument segons el qual, ja que per l'Escriptura pogué ésser coneguda la primera vinguda de Jesucrist, també ho ha de ser la segona, no és vàlid, perquè Crist volgué donar a conèixer la primera vinguda i, en canvi, va prohibir d'inquirir sobre la segona.[27]

En referència a l'argument segons el qual és útil conèixer el temps de la vinguda de l'Anticrist perquè així les persones faran el bé, cal dir que és just al revés: tal com afirmen Gregori, Jeroni, el Crisòstom o Beda és millor que els darrers temps no siguin coneguts. També sant Agustí, *Epistola 199*, argumenta en aquest mateix sentit.[28]

Quan aquest mestre respon a les autoritats d'Actes I,7 i Daniel XII,4, afirmant que els «Apostoli non erant docti nec inspirati de hoc, sed ipse erat inspiratus», cal reconèixer que ell n'era d'inspirat, però no per l'Esperit del Senyor, sinó per l'esperit de mentida. És d'aquells profetes de qui 1 Reg XXII, 22 diu: «Ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum».[29]

No es pot acceptar l'argument que els dies de Daniel s'han d'entendre com a anys tal com s'esdevé a Ezequiel IV,6b, perquè en aquest darrer pas es diu explícitament que s'han d'entendre així, però en la profecia de Daniel no. De la mateixa manera que es pot acceptar aquesta interpretació es pot rebutjar.[30]

---

24. Harclay, *Utrum astrologi*, § 28, 20, lín. 238. Cf. *De tempore*, ed. Perarnau, 218-219, lín. 784-805.
25. Harclay, *Utrum astrologi*, § 28, 20, lín. 238-239.
26. *Ibid.*, § 29, 22.
27. *Ibid.*, § 30, 22.
28. *Ibid.*, § 31-32, 22-24.
29. *Ibid.*, § 33, 24. El text citat pertany a les línies 275-276.
30. *Ibid.*, § 34, 24.

2.3. *Exposició de l'opinió dels jueus sobre la vinguda de l'Anticrist*

I tot seguit, Harclay passa a exposar l'opinió dels jueus, amb la indicació següent: «credo quod iste magister [Arnau de Vilanova] fuit de professione illorum, occulte tamen propter metum Christianorum». Es fonamenten en la mateixa autoritat de Daniel i comencen a calcular els temps a partir de la destrucció de Titus i Vespasià. És sabut que els jueus esperen l'arribada del Messies, però que en realitat aquest Messies esperat per ells serà l'Anticrist (Jo V,43).[31]

A la pregunta de Daniel (Dn XII,6b): «Usquoque finis horum mirabilium», li fou indicat: «tempus et tempora et dimidium temporis» (Dn XII, 7b). Els jueus refereixen aquesta observació a la vinguda del Messies. En els còdexs hebreus, però, en realitat hi diu: «terminum et terminos et dimidium», en el sentit de «tempus et tempora et dimidium duorum temporum». El primer temps va des de la sortida d'Egipte fins a la construcció del temple en l'època de Salomó i va durar 480 anys. El segon, de la construcció del temple fins a la seva destrucció en temps de Nabucodonosor, va durar 410 anys. Aquests 890 anys són els «tempus et tempora» de Daniel. Si sumem la meitat d'aquests anys, és a dir, 445 anys (el «dimidium duorum temporum») als 890 anys, obtenim 1.335 anys, que són els anys que han de transcórrer fins a la fi del món.[32]

La coincidència amb Arnau de Vilanova és, doncs, ben clara:[33]

> Hoc modo incipiunt computare sicud magiter Arnaldus a tempore quo «ablatum est iuge sacrificium», sicut scriptura *Danielis* dicit. Et illud sacrificium fuit ablatum, secundum eos, per Titum et Vespasianum, sicud magister dicit. Et inde usque ad finem mundi sunt 1.335 anni. Et ideo dicit Daniel: «Beatus qui expectat dies 1.335», per 'diem' intelligens 'annum', secundum Iudaeos, sicud secundum magistrum. Ergo si istis 1.335 addantur 42 anni ab incarnatione usque Titum et Vespasianum, erunt in universo 1.377 anni ab incarnatione Domini usque ad adventum Antichristi quem ipsi reputabunt Messiam. Et patet quod isti Iudaei concordant de tempore cum magistro Arnaldo ponente Antichristum futurum post 76 annos ab anno Domini 1300.

Cal saber que els jueus creuen que el Messies ha de venir 45 anys abans d'aquell temps, perquè durant aquest període de anys aproximadament el poble jueu va travessar el desert abans d'arribar a la terra promesa. Són els anys que van de 1.290 (de Daniel XII,11) a 1.335 (de Daniel XII,12). Així,

31. Harclay, *Utrum astrologi*, § 35, 24, lín. 286-295. El text citat és extret de les línies 286-288.

32. *Ibid.*, § 35, 24-26, lín. 295-321.

33. *Ibid.*, § 36, 26.

doncs, «[i]sta est opinio Iudaeorum et concordat cum magistro Arnaldo qui, ut credo, aequipollebat Iudeao».[34]

2.4. *Valoració de l'opinió dels jueus*

Com la d'Arnau de Vilanova, aquesta opinió és ridícula. Pot ésser fàcilment refutada, perquè interpreta els 'dies' com a 'anys'. Els 1.290 dies són tres anys i mig. Els 'dies' s'han d'interpretar com a dies.

Arnau de Vilanova sembla blasfemar pitjor que els jueus, perquè afirma que els «Apostolos non scivisse nec inspiratos fuisse». Els apòstols sabien tot el que havien de saber per a la salvació (Jo XV,15: «omnia quaecumque audivi a Patre meo nota feci vobis») i Jesús (Act I,7) els va dir: «Non est vestrum nosse tempora vel momenta quae Pater posuit in sua potestate».[35]

3. Anàlisi de les informacions sobre Arnau de Vilanova

Presentades, doncs, les opinions que Harclay atribueix a Arnau de Vilanova i als jueus i la seva valoració, analitzem ara les dades principals.

3.1. *«{...} magister Arnaldus de Novavilla, medicus de Montepessulano {...}»*

Ja de ben començament Henry of Harclay presenta Arnau de Vilanova amb l'expressió acabada de copiar en l'epígraf d'aquest paràgraf i posteriorment s'hi refereix anomenant-lo simplement «magister» o alguna vegada «magister Arnaldus». «[M]agister Arnaldus de Novavilla, medicus de Montepessulano» és a grans trets la mateixa fórmula que Arnau de Vilanova utilitza en l'*Appellatio magistri Arnaldi de Villanova a processu Parisiensium ad Apostolicam Sedem* («magister A[rnaldus], dictus de Noua villa, habitator Montispessullani») o en part en la *Protestatio ad Regem Francorum*.[36] En algun altre document contemporani també compareix aquesta forma del nom de mestre Arnau,[37] però aquesta no és, certament, l'habitual. Té algun significat especial? En tot cas, cal prendre'n nota.

---

34. Harclay, *Utrum astrologi*, § 37, 26-28. El text citat correspon a les línies 333-335.

35. *Ibid.*, § 38-39, 28.

36. *Instrumentum alterum appelationis magistri Arnaldi de Villanova a processu Parisiensium ad Apostolicam Sedem*, ed. Perarnau (Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia, V), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Facultat de Teologia de Catalunya 2014, 345, lín. 4-5. Cf. *Notificatio, protestatio ad requisitio ad regem Francorum*, ed. Perarnau (Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia, V), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Facultat de Teologia de Catalunya 2014, 161: («magister A[rnaldus], dictus de Noua villa»).

37. Cf. París, Archives Nationales, J 491 B, núm. 796.

Durant la dècada de 1290 Arnau de Vilanova va exercir com a professor de medicina en la Universitat de Montpeller. A Montpeller hi tenia casa i propietat i hi va residir fins l'any 1301.

3.2. *«{...} in quodam libello {...}»*

Harclay exposa l'opinió que Arnau de Vilanova va donar a conèixer a París i, més endavant, ens aclareix que aquesta opinió era continguda «in quodam libello». Aquest «libellus» és bàsicament el *De aduentu Antichristi*, és a dir, la versió primera del *De tempore*, però almenys una vegada es refereix a la segona part de l'obra,[38] afegida amb motiu de les objeccions presentades contra el *De adventu Antichristi*.[39] Les objeccions i els temes principals debatuts en la segona i la tercera parts del *De tempore* no apareixen, però, en la qüestió de Harclay. De fet, quan Harclay introdueix la raó o les raons d'Arnau de Vilanova que no formen part del *De adventu Antichristi* fa servir fórmules com «adiunxit» o «si arguatur contra eum [...] respondet magister [...]». Com va conèixer Harclay aquestes noves raons? Tenia a la seva disposició el *De tempore* sencer? Tenia informació directa o indirecta de les objeccions presentades pels teòlegs contra Arnau de Vilanova i de la seva resposta en el decurs del procés inquisitorial?

3.3. *París, 1300*

S'ha debatut si Arnau de Vilanova va fer a París un (1300) o dos viatges (un el 1299, un segon el 1300).[40] Certament, l'obra de Harclay no constitueix una font primària per a fixar les dates dels fets de París, però cal tenir en compte el seu testimoni: l'any en què Arnau de Vilanova «vulgavit» a París el seu tractat fou el 1300.[41] Sembla que el verb que Harclay utilitza ('vulgo') faci referència al moment en què Arnau de Vilanova lliura un exemplar del *De adventu Antichristi* al Canceller de la Universitat de París per tal que el posi

38. Harclay, *Utrum astrologi*, § 25 i § 26-27, 20

39. L'actual *De tempore* és format per quatre parts: la primera (ed. Perarnau, 169-225, lín-1-892) i la quarta, és a dir, les tesis de síntesi finals (273-276, lín. 1588-1650) es corresponen a grans trets amb el primitiu *De Adventu Antichristi*, redactat l'any 1297. La segona (226-234, lín. 893-1037) i la tercera (235-273, lín. 1038-1584) apleguen les respostes a diversos grups d'objeccions formulades contra la tesi arnaldiana durant el procés inquisitorial (1300).

40. Cf. Michael McVaugh, «Arnau de Vilanova and Paris: One Embassy or Two», *Archives d'Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Age*, 73 (2006), 29-42; Josep Perarnau i Espelt, «El procés d'inquisició», dins *Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia*, V, ed. J. Perarnau, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans – Facultat de Teologia de Catalunya, 2014, 321-340.

41. Harclay, *Utrum astrologi*, § 21, 16. Diverses vegades repeteix l'any 1300 com a punt de partida del càlcul: § 24, 18-20; § 36, 26

a disposició dels teòlegs. Quan Harclay escriu la qüestió, però, ja han passat més d'una dotzena d'anys.

3.4. *«{...} asseruit Antichristum futurum infra annos 76 ab anno incarnationis 1300 {...}»*

És sabut que no totes les còpies manuscrites que ens han pervingut del *De tempore* coincideixen entre elles pel que fa a la data anunciada de la vinguda de l'Anticrist. Així, per exemple, per citar alguns còdex arnaldians dels més importants, en el Vat. lat. 3824 de la Biblioteca Apostolica Vaticana aquesta data fou corregida posteriorment per fer-la coincidir amb l'any de començament del Cisma d'Occident, és a dir, amb l'any 1378.[42] Segurament la data genuïna era l'any 1368. Altres manuscrits, com el de París, Bibliothèque Nationale de France, lat. 14726, donen l'any 1370. I no manquen certament els que coincideixen amb la data de Harclay (1376), com el Borgh. 205, també de la Biblioteca Apostolica Vaticana. Pel que fa al resultat, a l'any, doncs, no li faltava raó a Harclay. De fet, si en les còpies manuscrites hi ha aquesta varietat d'anys és per una raó molt simple: per a Arnau de Vilanova, l'any concret és irrellevant. De totes maneres, el càlcul que ofereix Harclay no és fidel al que trobem en el *De tempore*.[43] El càlcul d'Arnau de Vilanova en aquesta obra és el resultat de sumar els 1.290 dies (és a dir, anys segons Ez VI,6b) de Dan XII, 11, a l'any en què va cessar el sacrifici de l'Antic Testament, és a dir, a l'any de la destrucció de Jerusalem, esdevinguda 42 anys després de l'ascensió de Jesucrist, més tres anys i mig (Dan IX,27): 33 + 42 + 3,5 + 1290 = 1368.[44]

	Arnau de Vilanova	**Henry of Harclay**
Ascensió	33	33
Destrucció del temple	42	42
Anys que cal sumar a la destrucció del temple	3,5	6-10
Anys de Dan XII,11	1290	1290
Any de l'Anticrist	**1368**	**1375**

42. Josep Perarnau i Espelt, «Quin és l'any de l'Anticrist arnaldià?», dins *Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia*, V, 133-136, ofereix la informació dels diversos manuscrits sobre aquest punt.

43. *De tempore*, ed. Perarnau, 208-214, lín. 647-731; 275-276, lín. 1627-1645.

44. Cf. Gian Luca Potestà, «L'anno del Anticristo. Il calcolo di Arnaldo di Villanova nella letteratura teologica e profetica del XIV secolo», *Rivista di Storia del Cristianesimo*, 4/2 (2007), 431-463, concretament 438-439.

Ara bé, el mateix Arnau de Vilanova relativitza el valor de la data concreta. Després d'indicar l'any, afegeix:[45]

> Nec determinare possum quantum ante uel quantum post, ideo quoniam determinare nescio quoto anno post euersionem Ierusalem perdidit Iudaicus populus terram promissionis, certum tamen est ex uerbis prophete quod ille numerus complebitur infra centenarium dictum uel sequens, intelligendo per dies annos lunares siue solares.

I més endavant:[46]

> Sed quod expediar, patet per hoc, quia finem catholice doctrine, ad quem presens consideratio totaliter ordinatur, efficacius consequenter exponendo numerum illum de annis lunaribus aut solaribus quam de aliis, nam per illos adimplebitur prophetia de aduentu Antichristi infra quartumdecimum centenarium a Saluatoris aduentu circa terminum suprasciptum, per alios autem longe tardius inestimabiliter quasi. Et quanto speculatores Ecclesie prenunciabunt ultima tempora seculi esse uiciniora, tanto efficacius retrahent homines ab amore istius mundi et eos inducent facilius ad amplexum religionis catholice, qui est finis proximus chistiane doctrine.

Aquestes puntualitzacions d'Arnau de Vilanova no són tingudes en compte per Harclay: el canceller d'Oxford sembla absolutitzar la data concreta. Harclay, certament, dóna una data màxima (i, davant la possibilitat de sumar entre 6 i 10 anys a la data de la destrucció del temple, n'hi suma 10), però mentre Arnau de Vilanova afirma que l'Anticrist es manifestarà «infra decimum quartum centenarium», Henry of Harclay concreta molt més: «infra annos 76 ab anno incarnationis 1300». La possibilitat que els 1.290 anys puguin ésser solars o lunars assenyalada per Arnau de Vilanova tampoc no és tinguda en compte per Harclay.

3.5. *«{...} allegavit pro se Sibillam Erythraeam {...}»*

No hi ha cap mena de dubte que Arnau de Vilanova al·lega el càlcul de la Sibil·la Eritrea com a coincident amb el seu. Tal com assenyala Harclay, el metge català ha aportat el càlcul de la sibil·la: fins a la fi del món s'havien de produir cinc grans esdeveniments, separats cadascun per vint-i-quatre anys. Aquests cinc fets són: *a*) l'expulsió del rei Carles del regne de Sicília, *b*) la unió de les esglésies llatina i grega, *c*) la «dissipatio barbare nationis», *d*) la vinguda de l'Anticrist, i *e*) la de Jesucrist per al judici final. Com que la primera es va produir l'any 1296, l'any de la vinguda de l'Anticrist és el 1368. En canvi,

45. *De tempore*, ed. Perarnau, 214, lín. 726-731.
46. *Ibid.*, 217-218, lín. 774-783.

Harclay comença a comptar els anys a partir de 1303 (el tractat de Caltabellota és de 1302) i el resultat final és el 1375.

	Arnau de Vilanova	**Henry of Harclay**
Expulsio Karolis regis ex regno Sicilie / expeditio Ceciliae	1296	1303
Coniunctio Graecorum et Latinorum	24	24
Dissipatio barbare nationis	24	24
Adventus Antichristi	24	24
	1368	**1375**

En realitat, Arnau de Vilanova no només no afirma que els esdeveniments han de començar a comptar-se a partir de l'any 1303, sinó que el primer dels cinc («expulsio Karoli regis ex regno Siciliae», en paraules de mestre Arnau, o l'«expeditio Ceciliae», en les de Harclay), ja s'ha produït (la pau d'Anagni es va signar el 1295).[47]

3.6. *«{...} isti Iudaei concordant de tempore cum magistro Arnaldo ponente Antichristum futurum post 76 annos ab anno Domini 1300 {...}»*

Per a Harclay, l'«opinió iudeorum» sobre la vinguda de l'Anticrist (és a dir, del seu Messies) s'assenta sobre la interpretació concordant i complementària de dos versicles del profeta Daniel: *a*) Dan VII,25; i XII,7b: «tempus et tempora et dimidium temporis»; i *b*) Da, XII,11-12: «Et a tempore cum ablatum fuerit juge sacrificium, et posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta. Beatus qui exspectat, et pervenit usque ad dies mille trecentos triginta quinque».

47. Harclay, *Utrum astrologi*, § 24, 20; i Arnau de Vilanova, *De tempore*, ed. Perarnau, 221-222, lín. 825-832: «Omnia uero que predixit completa sunt usque ad expulsionem Karoli regis ex regno Sicilie, cuius introitum et exitum et concussionem nostris actam temporibus et quem in proximo finem est habitura, desripsit aperte. Post que non restant nisi quatuor de hiis que predixit, quorum primum est quod Ecclesiae Grecorum coacta reunietur Ecclesie Latinorum; secundum est dissipatio barbare nationis, et illi iam regnant in parte, per quos hec implebuntur; tertium est aduentus Antichristi; quartum uero est adventus Domini ad iudicium».

Sobre les dates del càlcul de la Sibil·la Eritrea tal com el presenta Arnau de Vilanova, vegeu: Jaume Mensa i Valls, «Arnaud de Villeneuve, l'islam et la prophétie de la Sibylle Érythrée», *Quaderns de la Mediterrània*, 16 (2011), 163-168. La profecia de la Sibil·la Eritrea ha estat editada més o menys recentment: Christian Jostmann, *Sibilla Eritheae Babilonica. Papsttum und Prophetie im 13. Jahrhundert*, Hannover, Hahnshe Buchhandlung 2006.

En l'edició de Pelster, l'editor afirmava a propòsit del càlcul jueu: «Nescio unde Henricus hanc opinionem hauserit».[48] De llavors ençà, però, s'han anat coneixent més fonts jueves coincidents amb la interpretació arnaldiana de Daniel XII,11.[49] Henninger fa notar que «[c]ounting years for days, using the text of the Book of Daniel, and counting 1.290 years from the destruction of the Temple of Jerusalem are found in several medieval Jewish authors, e. g. Levi ben Abraham ben Hayyim».[50] En els paràgrafs següents ens proposem aportar un text de Saadia Gaon absolutament coincident amb la interpretació de Harclay de Daniel XII,7b; i altres textos que documenten la semblança del càlcul arnaldià amb la d'alguns autors jueus.

No hem aconseguit trobar en un sol autor els dos elements que Harclay atribueix al «càlcul jueu»: aquells autors, com Saadia Gaon, que documenten exactament la interpretació dels «tempus et tempora et dimidium temporis» (Daniel VII,25; XII,7) tal com l'exposa el Canceller d'Oxford, fan una interpretació diferent de Daniel XII,11; i a l'inrevés aquells autors, com Abraham bar Hiyya, Nahmànides o Ezra ben Xelomó de Girona que ofereixen la mateixa interpretació de Daniel XII,11, divergeixen en la de Daniel VI,7. Coneixia Harclay una altra font que nosaltres no hem pogut trobar? O, el càlcul tal com el presenta és una diguem-ne construcció seva a partir de fonts jueves diferents?

48. Pelster, «Die Quaestio Heinrichs von Harclay», 61, nota corresponent a la línia 9.

49. És molt interessant la nota (22) que Potestà – Rizzi, *L'Anticristo*, 463-464, dediquen a la influència jueva en el càlcul apocalíptic arnaldià. És un bon *status quaestionis*. Destaquem els estudis següents: Nina Caputo, *Nahmanides in Medieval Catalonia: History, Community, and Messianism*, Notre Dame, Notre Dame University Press 2008, especialment 129-157; Maurice Kriegel, «The reckonings of Nahmanides and Arnold of Villanova: on the early contacts between Christian millenarianism and Jewish messianism», *Jewish History*, 26 (2012), 17-40.

50. Henninger, dins Harclay, *Utrum astrologi*, 24, nota 89.

3.6.1. Els «tempus et tempora et dimidium duorum tempororum» (Dan VII,25; XII,7b) són 1.335 anys[51]

En el quadre següent podem sintetitzar la interpretació de Daniel VII,25 que Harclay atribueix als jueus (les quantitats es refereixen a anys):

Primum tempus: «a transito de Aegypto usque aedificationem templi per Salomonem» (*tempus*)	480
Secundum tempus: «durationis templi usque ad eius destructionem per Nabogodonosor» (*tempora*)	410
Tempus et tempora	890
Dimidium temporum (890:2)	445
Total	**1.335**

Una observació de Joseph Sarachek ens va donar la pista correcta: la interpretació que Harclay reporta de Daniel VII,25 és exactament la mateixa que trobem en Saadia Gaon.[52]

Henry of Harclay	**Saadia Gaon**[53]
	El término 'días' en esta oración [Daniel XII,11] está en lugar de un ciclo de años [...] Entonces Daniel entendió cómo la expresión «tiempo, tiempos y la mitad» llegaba a significar 1335 años. Por esto se prohibió

51. Dan VII,25 fa: «et sermones contra Excelsum loquetur et sanctos Altissimi conteret et putabit quod possit mutare tempora et leges et tradentur in manu eius usque ad tempus et tempora et dimidium temporis». Segons Harclay, *Utrum astrologi*, § 35, 26, lín. 299-304: «Habent Hebraei in sanctis codicibus sic: "tempus et tempora"; unde non habent "dimidium temporis", sed "dimidium" solum. Tunc non habent 'tempus' proprie, sed magis 'termini' et dimidium termini. Unde in Habraeo dicitur: "lo mohleth moehthim iaefi", id est, 'terminum et terminos et dimidium'. Et exponunt 'dimidium' non 'dimidium termporis' in singulari, sed 'terminorum' vel 'temporum' in plurali. Unde exponunt per 'tempus et tempora et dimidium duorum tempororum».

52. Joseph Sarachek, *The Doctrine of the Messiah in Medieval Jewish Literature*, Nova York, Hermon Press [2]1967, 40: [comentant Dan XII,7] «The datum is contained in the term "times" (moedim), comprising two periods: 480 years from the Exodus to the First Temple; plus 410 years of the duration of the Temple. One-half of this total 890, equals 445; adding 445 to 890 makes a total of 1335» ... «Saadia translates "years" as in Lev 25:29, where "yom" means year».

53. S'adyá Gaón, *Libro de las Creencias y Doctrinas (Emunot VeDeot)*. Versión castellana y prólogo de León Dujovne, Buenos Aires, Editorial S. Sigal 1959, 273-274. Cf. versió en

Primum tempus est a transitu filiorum Israel de Aegypto usque ad aedificationem templi per Salomonem, quod tempus continet annos 480 secundum eos. Secundum tempus est durationis templi usque ad eius destructionem per Nabogodon<osor>, quod continet 410 annos. Et ita vocantur in *Daniele* «tempus et tempora», quae tempora si simul iungantur faciunt 890 annos, cuius numeri medietas est 445 anni; quae medietas addita suo toti faciunt 1335, quae sunt «tempus et tempora et dimidium», scilicet <dimidium> duorum terminorum et temporum.

a sí mismo el hacer más preguntas. Sin embargo, que Dios te guíe por el recto camino, debemos hacer grandes esfuerzos mentales para sondear el significado de «tiempo, tiempos y la mitad» para que el total corresponda a 1335 años [...] Por esto, investigamos nosotros el significado de «tiempos y la mitad», y encontramos que se podría llevar la cuenta, si supondríamos que con la palabra 'tiempos' quiso decir el período de la duración del gobierno de los hijos de Israel. En este caso el intervalo de tiempo implícito en el *fin* sería indudablemente de aproximadamente una vez y media el número de años que duró su gobierno. Es decir, considerando el hecho de que el período total de su gobierno llegó a 890 años, ni más ni menos, formados por los 480 años antes de la construcción del Templo y los 410 años de la existencia del Templo. La mitad de esta suma sería 445. El resultado sería un total de 1335, ni más ni menos.

Quan aquest article ja estava pràcticament acabat, el professor, col·lega i amic Alexander Fidora (moltes gràcies!) em comunica que un comentari de Rashi del Talmud llatí (culturalment, molt més proper a Harclay que no pas Saadia Gaon) de l'expressió «tempus et tempora et dimidium temporis» (Dan VII,25) és a grans trets coincident amb el càlcul que Harclay atribueix als jueus, és a dir, identifica «tempus» amb els 400 anys de l'estada del poble

anglès, Henry Malter, «Saadia Gaon's Messianic Computation», *Journal of Jewish Lore and Philosophy*, 1/1 (1919), 45-59, concretament 45-46: «The words *days* here means years, as in Leviticus 25,29 [...] Daniel then understood how the phrase 'time, times and a half' was to be interpreted in order to mean 1335 years, and asked no more questions. It now devolves upon us to endeavor to find out by which interpretation the words in question will mean 1335 years [...] I have therefore investigated the matter and found that if we take the word 'times' to mean the *periods* of Israel's independence it will fitly result that the time which is to pass before our final redemption will equal one and a half the amount of these periods. For we know that Israel's independence lasted altogether 890 years, 480 of which elapsed prior to the erection of the (first) Temple and 410 during its existence after the erection. Half of this total is 445, and added to the whole will give exactly 1335!"»

d'Israel a Egipte, els «tempora» amb 800 anys (el doble) i el «dimidium» amb 200 (la meitat), de tal manera que la suma total són 1.400 anys:[54]

> Dicit rby Nathan: Illa auctoritas penetrat usque ad abyssum: «adhuc visus procul et apparebit in finem et non mentietur si moram fecerit expecta cum quia veniens veniet et non tardabit» (Hab. II,3). Nam est sicut magistri, qui dicunt: «usque ad tempus et tempora et dimidium temporis» (Dan. VII,25) —glossa: «usque ad tempus» quo fuerunt in Aegypto, scilicet quadringentis annis, et «tempora» octingentos annos et «dimidium temporis» ducentos, id est usque ad mille quadringentos annos—.

3.6.2. Interpretació de Dan XII,11-12

Segons Harclay, els elements principals del càlcul apocalíptic arnaldià assentat sobre Dan XII,11, són de procedència jueva: *a*) la interpretació dels 'dies' com a 'anys'; *b*) la identificació del «terminus a quo» amb la data de la destrucció del temple. De tal manera que el resultat final, el «terminus ad quem», és a dir, la data de la vinguda del Messies o de l'Anticrist, és pràcticament la mateixa. Efectivament, la trobem, per exemple, en Abraham bar Hiyya o en Mossé ben Nahman. Llegim en el *Llibre revelador* d'Abraham bar Hiyya:[55]

> Si comences a comptar els 1290 anys des del temps en què fou apartat el sacrifici perpetu o sigui l'any 3828, obtindràs l'any 5118 (1358 de J.C.), el qual és el temps de la ruïna dels pobles i de la vinguda del Redemptor, segons aquest càlcul.

Mossé ben Nahman, en el *Llibre de la redempció*, afirma, tot interpretant Daniel XII,11:[56]

> [...] Els «dies» que apareixen en aquest verset són anys [...] I digué [el profeta Daniel]: «Comptant des del temps que serà abolit l'holocaust perpetu», el dia

54. *Extractiones de Talmud per ordinem sequentialem* [Sanhedrim 97b(4)], ed. Ulisse Cecini – Óscar de la Cruz, *et al.* (Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis, 291), Turnhout, Brepols 2019, 354; i també: *Extractiones de Talmud per ordinem thematicum*, ed. Ulisse Cecini – Óscar de la Cruz – Alexander Fidora – Isaac Lampurlanés (Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis, 291a), Turnhout, Brepols 2021, 187.

55. Abraham bar Hiyya, *Llibre revelador. Mequil·lat Hamegal·lè.* Segons l'edició del text revisat i prologat per Juli Guttmann. Versió de l'hebreu per J. Millàs i Vallicrosa, Barcelona, Editorial Alpha 1929, 175. I tot seguit Bar Hiyya afirma que «hom pot dividir aquests anys en dues dates i mitja», però el càlcul és absolutament divers del de Saadia Gaon.

56. Mossé ben Nahman, *Llibre de la redempció*, dins *Llibre de la redempció i altres escrits*. Introducció, traducció i notes per Eduard Feliu i Mabres, Barcelona, Ajuntament de Girona – Universitat de Barcelona 1993, 81-82.

de la destrucció del Temple, fins que l'«abominació» que el destruí serà desolada i desapareixerà d'aquest món, passaran «mil dos-cents noranta anys». Aleshores es manifestarà el Messies fill d'Efraïm, en el qual nosaltres creiem, que devastarà l'abominació. A propòsit d'ell, una tradició reportada als *Pirqué Hekhalot* diu que durant quaranta anys s'esforçarà a aplegar els dispersos [d'Israel] i a guerrejar, i que morirà en les guerres contra Gog [i Magog], fins que es manifestarà el Messies fill de David, que prevaldrà contra ells, ens ajuntarà del tot i ens purificarà; aleshores serem deslliurats d'acord amb el que hi ha escrit a tots els llibres dels profetes. Aquest temps [del Messies fill de David] serà de cinc anys. Heus aquí, doncs, que els quaranta-cinc «dies» que hi ha de més a: «Feliç qui esperant arribarà a mil tres-cents trenta-cinc dies» (Dan XII,11).

En la *Disputa de Barcelona* (de l'any 1263) llegim pràcticament repetit aquest fragment i al final Mossé ben Nahman afegeix:[57]

Per tant, manquen noranta-cinc anys només per arribar al còmput de Daniel. Nosaltres esperem que el redemptor vindrà en aquell temps, car aquesta interpretació és ajustada i coherent, i creure-hi no sembla pas desenraonat.

Ezra ben Xelomó de Girona, en el seu *Comentari al Càntic dels Càntics*, arriba a la mateixa conclusió:[58]

Esta depuración se acabará al término de los mil doscientos noventa días asignados por Daniel (XII,11), término que se corresponde con el año 5118 [és a dir, el 1358 de J.C.] de la creación del mundo.

3.6.3. Conclusió

No hi ha dubte que el càlcul arnaldià i particularment el principi interpretatiu «dies pro anno» és de procèndia jueva.

Ara bé, Arnau de Vilanova, quan explica l'origen del seu càlcul, no cita cap font jueva:[59]

Quarto etiam patet nobis hoc idem exemplo. Nam bene scitis quod in *Libro de semine scripturarum*, ubi actor libri confitetur se per reuelationem [f. 201c] scripsisse

57. *Disputa de Barcelona de 1263 entre Mestre Mossé de Girona i Fra Pau Cristià*. Estudi introductori per Jaume Riera i Sans. Traducció dels textos hebreus i llatins, i notes per Eduard Feliu. Pòrtic de Pasqual Maragall, Barcelona, Columna 1985, 39.

58. Ezra de Girona, *Comentario sobre el Cantar de los Cantares*. Traducción al castellano de Núria García i Amat. Introducción de Josep Tarrés, Mataró, Índigo 1998, 141. Cf., també, *Le commentaire d'Ezra de Gérone sur le Cantique des Cantiques*. Traduction et notes annexes par George Vajda, París, Aubier 1969, 132.

59. *Carpinatio poetriae theologi deviantis*, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 3824, f. 201b-c.

quecumque traduntur ibi, omnes numeri expressi per Danielem quantum ad dies, exponuntur ibi sicut in *Misterio cimbalorum*, scilicet secundum rationem allegorie 'diem' accipientis pro anno, quemadmodum ibidem canonice demonstratur.

Efectivament, Arnau de Vilanova s'esforça a atribuir el principi «dies pro anno» a l'autor del *De seminibus scripturarum* (Arnau de Vilanova el creia escrit per Joaquim de Fiore, però la crítica moderna ha arribat a la conclusió que l'autor és un monjo de Bamberg). El text que sembla servir-li de base és el següent:[60]

> Quia de annis, id est, de temporibus, scilicet de diebus seu momentis que mysticum centenariorum numerum sequentur [...]

3.7. *«{...} credo quod iste magister fuit de professione illorum {Iudaeorum}, occulte tamen propter metum Christianorum {...}»*

Malgrat l'explicació del mateix Arnau, sembla que el seu càlcul procedeix en darrer terme d'àmbit jueu. Fins i tot, constatem una certa rivalitat en aquest àmbit apocalíptic entre Arnau de Vilanova i el judaisme.[61] Però no crec que hi pugui haver cap mena de base per afirmar que mestre Arnau de Vilanova és un criptojueu. Els seus escrits espirituals destil·len un amor insubornable per l'autèntic cristianisme. A més, ¿com s'entendrien les seves crítiques al judaisme i la seva convicció que calgués prohibir als metges jueus d'exercir la medicina entre els fidels cristians o les mesures contra els jueus que proposa a Frederic de Sicília?[62]

---

60. *De seminibus scripturarum*, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 3819, f. 1d.

El *De semine scripturarum*, f. 1a, comenta les 23 lletres de l'alfabet (cadascuna equival a un centenari), fent-les coincidir amb els 2.300 dies de Daniel VII,14.

61. *Ad Benedictum XI*, ed. Perarnau, «L'*Ars catholicae philosophiae* (primera redacció de la *Philosophia catholica et divina*) d'Arnau de Vilanova. Estudi i edició del text», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 10 (1991), 211, lín. 609-613: «Tu ergo, pater, ignominiam precave sponse Christi, ne columba ignoret vel nolit cognoscere, quod milvus cognoscit. Nam populus iudaicus in principio huius centenarii iam sollempniter exultavit, quoniam per scripturas cognoscit in hoc centenarium adventurum, quem ipse in redemptorem expectat».

62. Cf. Arnau de Vilanova, *De caritate*, ed. Nadal, *Tractatus octo in graecum sermonem versi (Petropolitanus Graecus, 113)* (Scripta Spiritualia, II), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2002, 113, 291-298. Arnau de Vilanova, *Informació espiritual*, ed. Batllori, *Obres Catalanes*, vol. 1: *Escrits religiosos* (Els Nostres Clàssics, 53-54), Barcelona, Barcino, 1947, 245, lín. 20-27: «Item, farets manament als jueus que agen lur acord, d'emfra un an, o de penrre lo crestianisme (per ço quar vós los mostrarets clarament que són en error, e volets lur salut e esquivar lo corrompiment dels crestians), o d'estar a part, quar no soferríets que entre·ls crestian habiten ni ab ells converssen, per la constitució dyabòlica que an en lo *Talmut* contra los crestians».

3.8. *«{...} ista opinio est haeretica {...}»*

És certament una desqualificació genèrica i sense donar-ne els fonaments: «Ista opinio est haeretica, sicud et omnis alia quae conatur asserere certum tempus adventus Christi». I Harclay afegeix tot seguit: «Sed ista maxime est irrationabilis multipliciter».[63] I dedica els seus esforços, no a provar que és herètica, ans irracional.

Si Joan de París i Nicolau de Lira es mostren favorables, almenys parcialment, a la tesi arnaldiana, Pere d'Alvèrnia, Guiu Terrena i Henry of Harclay la condemnen. D'aquest tres, Harclay en qualificar d'herètic el càlcul arnaldià és el més radical: per a Pere d'Alvèrnia era 'erroni' i per a Guiu Terrena, 'molt temerari'.

4. Conclusió

L'any 1313, quan Arnau de Vilanova ja havia mort, Henry of Harclay dedica diverses pàgines de la seva *quaestio Utrum astrologi vel quicumque calculatores possint provare 2^m^ adventum Christi* al càlcul apocalíptic arnaldià i l'acusà d'ésser un criptojueu que adapta les previsions messiànique jueves al context cristià.

La base de les crítiques de Harclay és bàsicament el *De adventu Antichristi*, però alguna vegada també es refereix al *De tempore.* Harclay era a París quan Arnau de Vilanova hi va sostenir la polèmica amb els teòlegs i fou acusat. Henry of Harclay no cita explícitament el text i en parla de manera aproximada (el recompte dels anys de l'Anticrist i els de la Sibil·la Eritrea són inexactes).

Les dues principals acusacions que llança contra Arnau de Vilanova estan agafades pel pèls: Harclay simplement «creu» que Arnau de Vilanova és jueu. I la desqualificació del càlcul escatològic arnaldià per herètica és genèrica i no està fonamentada.

Henry of Harclay té raó en afirmar que l'anunci profeticoapocalíptic arnaldià és d'origen jueu. La *Quaestio* de Harclay afegeix també un argument complementari a la hipòtesi segons la qual Arnau de Vilanova va divulgar el *De adventu Antichristi* l'any 1300.

De fet, la qüestió de Henry of Harclay confirma l'enorme potència de l'anunci apocalíptic arnaldià: fou un tro que no només es va fer sentir en el gran centre cultural del moment, la Universitat de París, sinó que la seva força expansiva es va projectar en diverses direccions (Seu Apostòlica, Catalunya i Occitània), va traspassar el mar i arribà a un altre centre cultural de prestigi: la Universitat d'Oxford.

63. Harclay, *Utrum astrologi*, § 29, 22.